

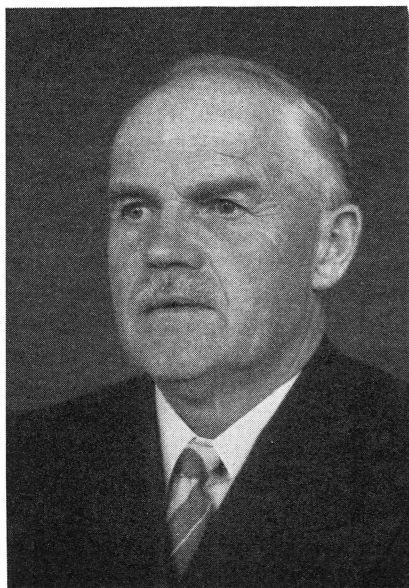
De nya medaljörerna

Vid sitt vinterting med Disa Gille 5 febr. 1956 tilldelade Upplands fornminnesförening f. förste bibliotekarien fil. dr OSKAR LUNDBERG, Uppsala, sin förtjänstmedalj. Då dr Lundberg före sitt fränfalle 10 sept. 1956 icke hann översända något meddelande om sitt kulturminnesvårdsarbete i Uppland, hänvisa vi till minnes-teckningen över honom under In memoriam.

Vid sitt årsmöte på Aspnäs i Östervåla 3 juni 1956 tilldelade Upplands fornminnesförening f. rektorn agronom WILHELM MATTSSON, Väddö, intendent HENNING ÖSTERBERG, Sundbyberg, och fru IRIS EKMAN, Värmdö, sin förtjänstmedalj. De nya medaljörerna teckna här nedan drag ur sin kulturminnesvårdande gärning.

WILHELM MATTSSON

Traditionsenligt åligger det Upplands fornminnesförenings medaljörer att själva presentera sig i årsboken. Detta borde vara en lätt uppgift för en rospigg, som av naturen är duktig, frispråkig, en smula skrytsam och närig. Den sista egenskapen torde behöva förklaras då jag i flera av mina föredrag om »rospiggen sådan han är» blivit missförstådd på denna punkt. För omkring 50 år sedan uppvaktade en rospigg sin gamla mor på födelsedagen med en käpp, som han själv tillverkat och på vilken stod prydligt textat: »Stöd för en gammal snäll gumma. Var sparsam men inte snål. Var givmild men inte slösaktig, hövlig mot alla men krusa ingen.» Rospiggen ifråga levde som han lärde. Istället för att köpa någon småsak till sin mor gjorde han en personlig insats, sparade pengar, gladde henne mer, och genom att målmedvetet vara »närig» på detta sätt kunde han vid sin död för några år sedan donera en liten förmögenhet till sin hemsocken. Käppen finns bland Väddö hembygdsförenings samlingar.

Wilhelm Mattsson.

Det skulle kunna räcka med ovanstående som presentation av den urrospigg, som jag enligt vännerna Lijsings och Unestams forskningar är. För att få fram den personliga bilden av den »duktige, frispråkige, skrytsamme och närige» rospiggen måste jag väl ändå fortsätta med några rader.

Född 9 aug. 1888 i V. Eka, Estuna socken. Fädernehemmet en släktgård från medeltiden, modernehemmet det urgamla Hof i samma socken. Barndomen som alla andras på den tiden. Hårt arbete och en sträng uppfostran, som dock inte gav några syn- och kännbara komplex. En ungdomstid med ännu mera arbete och ett intensivt deltagande i bygdens föreningsliv. Särskilt inom Templet 839 Enighet, där 12-årspojken började sin skolning för allmänna värv och i studiecirkeln några år senare fick grunden för sin teoretiska utbildning.

Vintern 1909–10 en kurs på Väddö folkhögskola. Efter självstudier och examen vid Ultuna återkomst till skolan 1914 som lärare i naturvetenskap och jordbruk. Efter några år under humanisten Hugo Östmans ledning lämnades dock naturvetenskap och fackämnen i andra händer och undervisningen kom istället att omfatta huvudsakligast historia och samhällslära. Sedan agronomexamen kompletterats genom studier vid

Socialinstitutet och Stockholms högskola övertogs rektorstjänsten vid Väddö folkhögskola 1927. Pension 1948.

Som undervisare i samhällslära var det av oskattbart värde att få delta i arbetet inom kommun, landsting och hushållningssällskap. Som ungdomsledare lika värdefullt att få vara med i det frivilliga folkbildningsarbetet och nykterhetsrörelsen, som gav kontakter inom alla folkgrupper.

Hembygdsintresset, ärfilig belastning. Den första upptäckarglädjen upplevdes när ton-åringen blev övertygad om att stenmurarna på Fistensberget vid hembyn var en fornborg. Meddelandet till våra fornminnesvårdande myndigheter om upptäckten var mitt första strå till hembygdsforskningens stora stack. Senare räckte inte tiden till för några synbara insatser utom arbetet inom Väddö hembygdsförening, som bildades 1929, och ett och annat hembygdsföredrag. Det fick räcka med en bevakning av hembygds- och fornminnesvårdens intressen i de sammanhang där jag medverkade.

Inte ens pensionärens tid tycks räcka till så som man skulle kunna tro. Generationers lust att bruka jorden, hugga skog och göra en och annan tur ut i stora världen går inte att utrota. Det senare var orsaken till att jag inte kunde vara med på vårutflykten och personligen ta emot fornminnesföreningens utmärkelse och tacka för den. Jag gör det nu och hoppas att kamraterna i Upplands fornminnesförening inom en snar framtid åter skall gästa Väddö hembygdsförening vid »Ålands jäsande hav» och Kista hembygdsgård, som vi rospiggar och sakkunskapen från Uppsala håller på att göra något alldeles särskilt av.

Wilhelm Mattsson

IRIS EKMAN

De första kontakterna med Värmdö skeppslag fick jag som barn, då familjen om somrarna hyrde sommarnöje där. På det sättet lärde jag känna många platser inom skeppslaget, men jag kunde ju inte då ana att jag senare skulle lära känna dem även under andra årstider än några korta sommarmånader. Min familj var sedan ett par generationer tillbaka stockholmare och hyste ett stort intresse för sin hemstad. Jag var som barn alltid ivrig att höra på när släktens äldre medlemmar berättade om det Stockholm som varit.

1917 kom jag som nygift komministerfru till Värmdö, vars pastorat

Iris Ekman.

på den tiden även omslöt annexförsamlingarna Möja och Djurö. Ofta följde jag med min man på hans tjänsteresor i den vidsträckta församlingen och lärde känna både den och många av dess gamla församlingsbor. Med stort intresse hörde jag dem berätta om gångna tider. På Värmdö har de stora gårdarna ofta gått genom många händer. Självägande bönder har det funnits flera i skärgården än på huvudön. Ute på öarna har man ofta varit både bonde och fiskare, något som givit befolkningen en viss särprägel. Under min tid på Värmdö har genomgripande förändringar inträtt, dels genom den stora avfolkningen av skärgården och dels genom att många av de större gårdarna styckats till tomter för sommarnöjen. Då Värmdö skepplags befolkningsstruktur väsentligt förändrats de sista decennierna har hembygdsvården här ställts inför stora problem.

Under mina första år på Värmdö besökte jag ofta auktioner och inropade en hel del gamla bruksföremål. På den tiden fanns det ringa lokalt intresse för dylikt »skräp» och Stockholms uppköpare hade med den tidens dåliga kommunikationer svårt att komma ut till auktionerna i de små stugorna. På det sättet samlade jag en hel del gamla föremål, bl. a. redskap för linberedning, husgeråd m. m. I mitten på tjugotalet började vi på Värmdö diskutera om man ej skulle kunna bevara någon gammal båtsmansstuga och däri samla allmogesaker från socknen. Nu

hade uppköparna hittat vägen ut till Värmdö. Det var hög tid om man ville bevara något av det gamla. Ägarna till Norrnäs gård lovade att till ett framtida museum skänka två gamla stugor. För att få medel att flytta stugorna till en mera lättillgänglig plats tog jag 1927 initiativet till en syförening. Vi arbetade på vintern, höll en basar och fick in tillräckligt med pengar för att kunna låta uppföra en grund. Kyrkorådet i Värmdö hade upplåtit en plats på Klockstapelbacken vid Värmdö kyrka härför. Syföreningens duktiga medlemmar visade sitt intresse ej bara genom det stora arbetet på basaren utan även då man skulle forsla upp material för bygget. En solig sommardag träffades man med barn och saftkorgar, ordnade en kedja och langade på en dag allt tegel uppför den branta backen. Man uppförde ett av de båda husen — det andras timmer måste användas till lagning — och *Värmdö fornstuga* blev en trevlig knuttimrad röd byggnad av vanlig skärgårdstyp med kammare och kök. I den har samlats gamla föremål från Värmdö socken — nu omkring 750 nummer. Mest är det husgeråd och redskap. Då man fick höra talas om stugan var det många Värmdöbor som kom till mig och frågade om jag kunde ha användning för gamla saker de hade hemma. Mina egna samlingar skänkte jag till fornstugan och mycket fick jag in på mina färder runt i socknen. Det kunde vara nog så spännande att titta bland gammalt bråte i sjöbodar och under loggolv och ibland hitta gamla vackra och intressanta redskap. Tyvärr är dock vårt lilla museum likt de flesta andra museer — det är för litet och jag har därför inte kunnat ordna samlingarna så överskådligt som jag velat. Vi skulle nu behöva ytterligare utrymmen.

Ett stort intresse har jag alltid hyst för textilier, min utbildning har också varit bestämd av detta — jag har genomgått Tekniska skolan i Stockholm och Handarbetets Vänners vävkurs samt tjänstgjort vid sistnämnda institution och en tid senare som frivillig arbetskraft på Nordiska museet. Textilier har bevarats i mindre utsträckning än andra bruksföremål men det visade sig vid den stora hemslöjdsinventeringen i början på 30-talet, och där jag svarade för undersökningen på Värmdö, att förvånansvärt mycket bevarats. Jag var också i tillfälle att ta aktiv del i anordnandet av utställningen på Nordiska museet i samband med inventeringen. Vid Vaxholmsutställningen 1947 anmodade man mig att ta hand om utställningen av gamla handarbeten. Det var ett fängslande uppdrag och glädjande var att så mycket vackra arbeten pietetsfullt bevarats till vår tid, därtill att både besökande och press visade stor uppskattning av denna del av utställningen.

1933 fick jag i uppdrag att försöka rekonstruera en s. k. Värmdödräkt. Mitt arbete med detta har jag närmare beskrivit i en uppsats i Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsskrift 1935. Jag vill här blott nämna att det mycket snart kunde konstateras att någon sockendräkt i egentlig mening ej funnits. Med ledning av de äldsta bouppteckningarna från Värmdö kunde man dock finna vilka klädtyper som varit vanliga i början av 1800-talet. Med ledning av gamla textilier gjorde jag så upp ett förslag till dräkt. Jag har haft glädjen att se denna dräkt accepterad. Många i skeppslaget har skaffat sig den och man använder den bl. a. vid konfirmation och bröllop.

På liknande sätt gjorde jag upp förslag till dräkter för såväl Ösmo som Trosatrakten, men naturligtvis ligger mig Värmdödräkten mest om hjärtat.

Av Värmdö kyrkas rika textilskatte har jag alltid varit mycket intresserad. Där finnas ju verkliga klenoder. En vacker sommardag 1940 träffades fru Elisabet Nathanson på Sund och jag vid kyrkan. Vi gick systematiskt igenom alla s. k. skräpvrår, t. o. m. kyrkvinden och valvtaket, och funno en hel del fragment av sorgfanor från 1600-talet. Vid konserveringen visade det sig att vi samlat ihop resterna av två huvudbanér, den ena för Göran Fleming, den andra för ätten Svinhufvud.

Jag har alltid varit intresserad av att samla litteratur om Värmdö och vågar nog säga att jag lagt ned ett stort arbete på att vårda och öka Värmdö Skeppslags fornminnesförenings arkiv. Det är nu rätt omfattande — över 5 000 tidningsurklipp, fotografier, litteratur och annat, som berör skeppslaget och dess historia. Beklagligt är dock att föreningen ej, trots långvariga förhandlingar med olika kommuner inom skeppslaget, kunnat få sin arkivfråga tillfredsställande ordnad.

För den utmärkelse, som kommit mig till del genom att Upplands fornminnesförening helt oväntat förärat mig sin förtjänstmedalj, ber jag nu få framföra mitt varma tack.

Värmdö i augusti 1956.

Iris Ekman

HENNING ÖSTERBERG

Vi ville fylla vår livsboks blad
 med skrift, som ej ut blev plånad.
 Vi ville se där en enda rad,
 som ej var halv eller lånad.
 Det var oss nog, om en lösen blott,
 en egen lösen där skreves,
 som bar oss vittne när bort vi gått,
 att vi ej levat förgäves.

(Siri Jonsson-Dahlqvist)

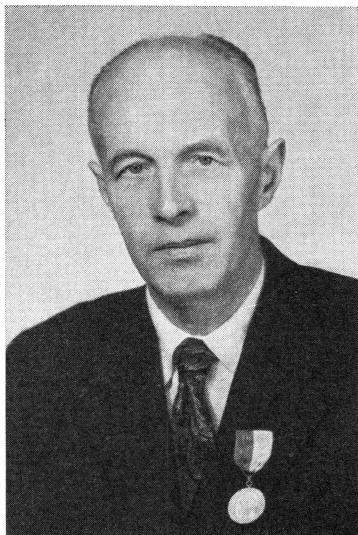
När jag var ung och hade fått ett eget rum präntade jag dessa ord och satte dem inom glas och ram. Så småningom togs de ner. Men de tankar, som legat till grund för dem, fanns ändå kvar inom mig, liksom orden alltfört lever kvar. Bakom dem är i detta fall en människa, som önskar göra en insats på sådant sätt att den skall formas till en livsgärning av värde för hembygden.

Det var också något, som låg och väntade på att bli utfört. På gränsen mellan två tidsskeden kunde det göras. Anknytningarna till samhället Sundbybergs första år vanns genom personer, som varit med från början. På flera håll fanns material i fara att förstöras, såsom bl. a. för hembygdsforskningen omistliga handlingar, foton m. m. Hembygdsvårdare, dock utan att bära denna beteckning, hade utfört arbete i den anda, av vilken vår rörelse bäres. De lade en värdefull grund, och andra gav med villig hand vad de trodde skulle vara av värde. Och så växte materialet år från år. Tjugoåtta år ha nu gått sedan det började; vi har en hembygdsvård äldre än föreningen, vilken dock nu har den aktningvärda åldern av tjugotvå år.

Men det var inte bara ett samlande av arkivalier. Årligen återkommande fester »satte färg på stan» och gav även färg åt föreningens verksamhet.

Genom att de kommunala myndigheternas intresse väcktes kunde ett Sundbybergsarkiv inrättas i ändamålsenliga lokaler. De invigdes i oktober 1949. Senare har staden gjort det möjligt för föreningen att inrätta den halvtidstjänst för arkivets vård och utveckling, som jag nu innehar.

Flera donationer har kommit arkivet till del, tillhoppa 6 000 kr. Carl Fagerbergs testamente gjorde arkivet till något av ett konstmuseum, var till gåvor från andra konstnärer bidragit. Bland gåvorna till arkivet må nämnas textilier, gamla svenska mynt och en liten samling minnesme-

Henning Österberg.

daljer. Ett testamente på en fastighet ligger i föreningens bankfack; flera donationer är att vänta. Bland saker som på sitt sätt sätter prägel på arkivet är de speldosor, vilka i form av gåvor och depositioner tillförts föreningen. Arkivets material belyser den märkliga tid varunder Sundbyberg vuxit fram. Här må nämnas den samling tidningsurklipp, varom berättades i föregående årsbok.

Tack vare fester och styrelsemedlemmars uppoffrande arbete har föreningen god ekonomi, vilket gjort det möjligt att utrusta arkivet med moderniteter, såsom magnefon, filmkamera och projektionsapparat m. m.

Den gärning Upplands fornminnesförening velat uppmärksamma med sin förtjänstmedalj är inte särskilt märklig. Jag tror att vi alla har litet av samlarmani i blodet. Det är bara när den får en inriktning såsom exempelvis i det här fallet som den kommer att märkas litet mera.

Vår önskan blir till slut att det arbete, vi påbegynt, må föras vidare av andra, med bevarande och fördjupande av de intressen, som väglett vår verksamhet hittills.

Henning Österberg

Data: Född 16 nov. 1899 i Söderhamn. Inflyttad till Bromma — Sundbybergs församling 1909. Tidigare affärsman, numera endast vårdare av Sundbybergs hembygdsarkiv.